

УЈЕДИЊЕНИ У РАЗНОЛИКОСТИ – О ЕВРОПСКОМ ИДЕНТИТЕТУ

Увод

Мото Европске уније гласи: „Уједињени у разноликости”¹. Овај мото је одговарајући не само за Европску унију већ за целу Европу. „Европски идентитет” се стога такође не односи само на Европску унију већ такође на целу Европу. Идентитети се осим тога не заустављају на границама појединачних земаља јер су највећим делом културолошки условљени. Културни простори превазилазе политичке границе. На крају је битан појединачност. Ради се о његовом идентитету.

Подразумева се да на „разноликост” наилазимо свуда на свету, али у Европи је разноликост – тако би се у сваком случају могло формулисати – посебно разнолика. Тако је било већ у античко доба, тако је и данас. „Када мислим на Европу мислим на разноликост” – ова изрека изражава карактеристику која је битна за Европу.

„Европа” и „разноликост” су заправо синоними – посебно ако се односе на европски субконтинент.

Једни се плаше да циљ европског јединства, који заступа и отеловљује Европска Унија, раствара разноликост, а други изражавају бојазан да разноликост потпирује конфликте и отежава или чак спречава међусобно споразумевање. Једни

¹ Предочени текст заснива се на предавању које је аутор одржао 13. 07. 2018. на Интернационалној конференцији „Нематеријално културно наслеђе у Дунавском простору – национално добро или прилог европском утврђивању идентитета?” (Институт за виртуелно и реално учење у образовању одраслих лица на универзитету Улм – *ILEU*). Прерађена верзија на немачком језику налази се овде: <http://wolfgangschmale.eu/inviefalt-geeint-ueber-europaeische-identitaet/>.

желе да врате компетенције са европских на националне институције, а други желе „више Европе” да би спречили поновно јачање пре свега национализма који у себи носи конфликтни потенцијал.

Да би разноликост могла да успева потребан јој је мир, а миру је потребна извесна мера јединства и споразумевања да би могао да се очува. За будућност Европе је од одлучујућег значаја да се тај баланс очува. То захтева веома много одговорности – за политику и за нас као Европљанке и Европљане јер ми као индивидуе живимо, негујемо и уобличавамо разноликост. Без нашег личног ангажмана разноликост ће пресушити.

Уколико треба да пружим дефиницију „европског идентитета” она би гласила овако: „Европски идентитет је индивидуално и заједничко живљење, неговање и уобличавање разноликости у Европи на темељу прекограничног споразумевања и узајамног поштовања.” Европски идентитет одговара сходно томе пре свега пракси, практичном делању.

У даљем тексту ћу прво разјаснити шта „разноликост” тачно представља, у наставку се поставља питање шта „живети, неговати и уобличавати разноликост у Европи преко граница” значи у свакодневном животу, а на крају ћу кључним речима „споразумевању” као и „узајамном поштовању” дати практичну димензију.

Шта је разноликост у Европи?

Свеједно на коју тему у Европи усмеримо наш фокус – разноликост је присутна. Европа је још од праисторије простор циркулације. То значи да људи, групе људи и њихове културе, објекти као што су роба, животне намирнице или уметнички предмети, нематеријално културно добро као што су рецепти за разна јела, идеје, техничке и филозофске компетенције, митови и приповетке и много тога још циркулишу одвајкада по Европи. Много тога што се изворно појављивало ендемски тј. локално захваљујући овој циркулацији је европеизирано.

Разноликост постоји у сваком погледу, а ја ћу издвојити само неколико аспеката:

Језици: У Европској унији постоје 24 службена језика на које се преводи, али Европа познаје још много више језика – језике земаља које још увек нису чланице Европске уније, а пре свега многе регионално или локално присутне језике и дијалекте. Унапређује се такође одржање „малих” језика и

дијалеката јер језик за сваког појединца представља важан допринос идентитету.

Људи: Становништво које живи у Европи долази из целог света. Одувек је било тако, од праисторије је Европа континент миграције. Познато је око 400 различитих етнија – у историјском као и данашњем смислу². Прецизна диференцијација људи који су се након Другог светског рата доселили из Азије и Африке повећала би овај број. Из тога резултира генетска разноликост Европе, али пре свега историјско-културолошка разноликост.

Разноликост у односу на људе ипак се не односи само на етничку разноликост, већ на диверзитет људског бивствовања и на признавање овог диверзитета уз искључивање било какве дискриминације. У нашем веку то се односи на диверзитет сексуалне оријентације људи, на разноликост религија, на разноликост посебних потреба људи – исто тако и на разноликост индивидуалног стила који се изражава у одећи, обликовању сопственог тела итд. Разноликост се односи и на старосно доба – свако старосно доба признаје се као вредност за себе.

Разноликост тако представља вредносни појам који се заснива на принципу не-дискриминације. Не-дискриминација у првој линији се повезује са људима, али се такође ради о поштовању вредности у односу на културу.

Културни простори: На помен „европске разноликости” најчешће помишљамо на културну разноликост која је уско повезана са локалним и регионалним просторима. Европска разноликост је у том контексту заиста јединствена. Језичка и етничка разноликост постоји у многим крајевима света, мада не баш свуда; то није спецификум Европе, без обзира на то што је ова разноликост у Европи посебно разнолика. Чини се ипак да је културна разноликост, пре свега велика густина разноликости, истакнуто обележје Европе.

Културна разноликост стоји у средишту Европске године културног наслеђа 2018. Велики број активности посвећених материјалном и нематеријалном културном наслеђу показује да је вредност ове разноликости у Европи препозната и да се унапређује. Савет Европе и Европска унија унапређују културне активности у вези са културним наслеђем – његово неговање, његово одржање и његов будући развој.

² Као оријентација на тему историјских етнија: http://de.wikipedia.org/wiki/Kategorie:Historische_europ%C3%A4ische_Ethnie.

Европа је у историјском смислу уживала у привилегији да не буде објекат обимне културолошке колонијализације – за разлику од Америке, Африке и великих делова Азије које су Европљани колонизовали и мењали у културолошком смислу. У Европи је било миграција људи и културних добара, понекад и војних претњи као на пример од Хуна или касније од Османског царства, али ништа од свега тога није прекинуло културолошку само-организацију Европе на основу разноликости.

Политичка разноликост: Историја Европе познаје разноликост форми политичке организације заједница, снажних породичних савеза или кланова преко грчког полиса до царства или империје, од царства до националне државе и до државних савеза тј. државних удружења као што је Европска унија. Форме локалне аутономије су при томе увек и до данашњих дана играле важну улогу без обзира на то да ли је политички кров над тим конструктом била или јесте империја или мања територија или демократска национална држава. Локална политичка, а често и локална економска аутономија меродавно су унапредиле културну разноликост.

У контексту оваквог историјског развоја јасно је да Европа свакако не мора да се развије у супер-државу да би функционисала, штавише је политичка разноликост у сваком погледу „норма”. Ова разноликост није довела до насилних ексцеса 20. века, штавише је недостатак поштовања према разноликости и принципу не-дискриминације био један од елемената узрока насиља.

У посматрању разноликости у Европи често заборављамо биодиверзитет. Он је данас под великом претњом тако да се о њему води више рачуна него раније. Веома је битно нагласити да су у Европи културна и биолошка разноликост као и разноликост природних простора веома уско повезани. Биолошка и природна разноликост није напросто нешто „природно” већ управо у Европи због густе насељености и екстензивног коришћења природе често представља резултат културолошког утицаја човека коме су се еколошки системи прилагодили.

Уколико се култура мења, као што се то десило у јеку две индустријске револуције – прва је почела око 1800. године претежно у западној и централној Европи, друга у првој половини 20. века тј. након 1945. године под вођством Совјетског Савеза у посебној мери у источној Европи – следе и неизбежне промене еколошких система.

До сада је сваки монокултурни поступак – један пример би била пољопривреда – у садејству са културном

разноликошћу делимично, а на неким местима и у потпуности уништио биодиверзитет.

Одржање разноликости доприноси у одлучујућој мери нашем опстанку – мислим да то веома добро објашњава зашто сам „разноликост” учинио језгром дефиниције „европског идентитета”.

Живети, неговати и уобличавати разноликост у Европи преко граница појединачних земаља

Европски идентитет представља у првој линији праксу. Он не представља ништа ексклузивно, где бисмо морали да искључимо једно да бисмо имали нешто друго. То значи да не постоји „или – или” између регионалног, националног и европског идентитета. Референтна тачка је појединачни човек, појединац је онај који располаже идентитетом. Из тога могу да настану колективни идентитети, наиме кроз кооперацију и комуникацију између појединаца. Упркос томе су индивидуални идентитети примарна инстанца, колективни идентитети представљају последицу. У противном случају колективни идентитети представљају политичке конструкте који се друштвима намећу пропагандистички и под принудом.

Постоје велике разлике у расподели чисто индивидуалног, породичног, припадности различитим социјалним групама и савезима, локалног, регионалног, националног, европског, а можда и глобалног удела у једној особи. У томе се и састоји разноликост индивидуалних идентитета.

Колективни идентитети одговарају у великој мери узорцима који настају из милиона индивидуалних идентитета, али ни колективни идентитети нису ни ексклузивни нити дискриминишући. Они то могу постати из политичко-пропагандистичких разлога.

Живети, неговати и уобличавати разноликост означио сам језгром европског идентитета. Ове три праксе спроводе појединци у заједници са другима. Ми смо субјекти или аутори и ауторке идентитета, нисмо њихови објекти. Оно потоње је увек случај када се једној заједници као што је нација пропише колективни идентитет, на који се појединац увек мора принудити.

Оно одлучујуће у идентитету јесте да он настаје у сваком појединцу, али се не прописује колективно. Ради се дакле о питању става. Свако мора за себе да допусти да преко живљења, неговања и уобличавања разноликости настане

идентитет који је делимично европски, делимично регионалан, делимично локалан – итд.

У односу на Европу је додаток „преко граница”, дакле „живети, неговати и уобличавати разноликост преко граница“ од одлучујућег значаја. Нематеријална и културна разноликост свуда у Европи је код куће. Размењујемо искуства у опхођењу са културним наслеђем, размењујемо идеје и погледе на културно наслеђе. Желимо да сазнамо којим су се активностима по питању културног наслеђа други бавили и на који начин можемо да пренесемо поруке.

Живети разноликост значи такође да себи допустимо и од себе очекујемо разноликост и да другима допустимо и од њих очекујемо разноликост. Индивидуални идентитет захтева рад сам по себи.

Појам „Дунавски простор” добар је пример за „преко граница”. Дунавски простор је у историјском смислу настао захваљујући реци која је била пловна или су је људи учинили пловном тако да су људи и објекти могли и могу још увек релативно лако да стигну уз и низ реку од извора Дунава код Донауешингена до делте Дунава на Црном мору (или обрнуто).

У политичком смислу је овај простор увек био подељен у различита владарска подручја тј. државе, али то ни у једном тренутку није спречавало циркулацију, размену и трансфер нематеријалне и материјалне културе. Уз нека ограничења то важи чак и за период Хладног рата.

Стога има смисла да у контексту дуге историје ово културно наслеђе заједничким снагама живимо и уобличавамо.

Културно наслеђе је настало учешћем и посредством учешћа оно треба да буде неговано и уобличавано. Пошто разноликост представља битну особину културног наслеђа у Европи један циљ неговања и уобличавања јесте да се ова разноликост учини видљивом. То важи такође за споменике и историјска здања, чије се одређење мењало и по неколико пута променом власти која је под одређеним околностима могла да буде праћена и променом религије. Битан аспект неговања и уобличавања разноликости у културном наслеђу јесте да се ова врста разноликости не сме прећутати, већ је треба открити и показати посетиоцима.

У многим рецептима за припрему хране који представљају део нематеријалног културног наслеђа, налазе се састојци из различитих региона, једним делом и изван Европе. Они садрже трагове културне историје које не морамо да поставимо свесни када припремамо неко одређено јело, али ова

разноликост порекла ипак је присутна и уједињује извесну историјску разноликост у конкретном рецепту. Помислимо само на мађарски гулаш који данас нико не може да замисли без паприке која је са другог континента стигла у Европу и овде се одомаћила пре него што је могла да обогати много старији и историјски рецепт за гулаш.

Знамо врло добро да је свуда у свету позната Бечка шницла заправо Миланска шницла – оваквих примера има на стотине који на основу нематеријалног културног наслеђа које нам дарује јела и напитке, а самим тим и угодан живот, указују на културну разноликост.

Гете-Институт обрађује у једном пројекту поводом Европске године културног наслеђа 2018. тему „Успомене”. Ту се на пример наилази на једну малу причу о коцки шећера која је настала у Чешкој и након тога освојила Европу и цео свет. Или „задруга”, социјална форма организације коју можемо приписати нематеријалном културном наслеђу; настала је у Француској током индустријске револуције и одржала се у Енглеској, Немачкој и у свим осталим европским земљама до данашњих дана.

Уколико желимо да предочимо шта мото „уједињени у разноликости” у пракси значи требало би најпросто да замислимо гулаш, пицу, кнедле, хлеб, пиво, вино, сок, сладолед, чоколаду итд: У свим јелима и напицима крије се разнолика културна историја, крије се локално или регионално, делимично не-европско, али европеизирано стручно знање. Основне особине су ипак увек јасне и могу се без икакве сумње идентификовати без обзира на то што се свако јело и сваки напитац могу припремити на много начина.

То значи „уједињени у разноликости”, а кулинарска слика може веома добро да се пренесе на друге теме и области. Узмимо демократију: У свакој европској земљи она је уобличена на помало другачији начин, али она поседује јединствено језгро. У пракси то значи да, када је ово јединствено језгро нападнуто, да се више не ради о разноликости демократских форми, већ се демократија претвара у аутократију или, још горе, у диктатуру.

Аутократија или диктатура уједињују принудом, али не разноликошћу. Ово указује на то да разноликост представља такође ослонац демократије. Живети, неговати и уобличавати разноликост значи између осталог подржати европску демократију. Због тога европски идентитет може бити само демократски идентитет.

Споразумевање и узајамно поштовање

„Споразумевање” и „узајамно поштовање” навео сам раније као саставни део дефиниције „европског идентитета”. То су основни ставови који уосталом захтевају много индивидуалне и колективне самодисциплине. Уколико се тренутно осврнемо по Европи можемо видети да недостаје ове самодисциплине.

Разноликост не може да функционише без воље за споразумевањем и узајамног поштовања. Док разноликост често представља производ културног и хуманог развоја и самоорганизације, а да иза тога не мора да се крије план или генијални ум, за споразумевање и поштовање потребна је изричита воља. Уколико бацимо поглед на дугу историју ова два става сасвим очигледно и ни у ком случају не одражавају природне особине човека, већ представљају резултат цивилизовања човека.

Разноликост напросто настаје и у том контексту представља нешто природно. За опхођење човека са разноликошћу потребно је насупрот томе цивилизовање човека да би се сачувала разноликост од сталног преиспитавања и уништења од стране човека.

Сви ми себе сматрамо цивилизованим, али то не мења ништа на чињеници да за споразумевање и узајамно поштовање, са циљем да се разноликост одржи и унапреди, увек изнова мора да постоји добра воља и то добра воља сваког појединца.

Насупрот уобичајеном мишљењу ниједан идентитет није замислив без разноликости. Тамо где недостаје разноликост, ствари постају једнодимензионалне и манипулативне. Разноликост ограничава могућност манипулисања човеком.

Завршна напомена

Пошто сам размотрио појединачне саставне делове дефиниције „европског идентитета” поновићу још једном ову дефиницију; „Европски идентитет је индивидуално и заједничко живљење, неговање и уобличавање разноликости у Европи на бази прекограничног разумевања и узајамног поштовања.”

Овај „европски идентитет” слаже се веома добро са националном државом као политичком основном јединицом Европе, слаже се добро са регионима, без обзира на то да ли су као савезна покрајина део неке савезне државе или поседују одређену меру аутономије као у Шпанији, она се

слаже веома добро са културним просторима које данас чине сви већи градови. Она се слаже веома добро са позитивним прилозима и додацима из других региона света.

„Европски идентитет” изражава се у практичном делању, онако како сам дефинисао, у мирољубивом делању које чува и унапређује разноликост. Разноликост је, нека то буде поновљено, гаранција за наш опстанак. Подразумева се да морамо да будемо пажљиви. Није позитивно све што настаје у културним процесима и у неутралном смислу спада у разноликост. Због тога је вредносни појам не-дискриминације толико важан.

Због тога завршавам допуном дефиниције: „Европски идентитет је индивидуално и заједничко живљење, неговање и уобличавање разноликости, предвођено принципом не-дискриминације, на бази прекограничног споразумевања и узајамног поштовања.”

Са немачког превела Мерал Тарар Тутуш